

Συμβούλιο
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Βρυξέλλες, 1 Οκτωβρίου 2020
(OR. en)

11225/20
ADD 8

JAI 751
FREMP 81
AG 45
POLGEN 168

ΔΙΑΒΙΒΑΣΤΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Αποστολέας:	Για την Γενική Γραμματέα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ο κ. Jordi AYET PUIGARNAU, Διευθυντής
Ημερομηνία Παραλαβής:	30 Σεπτεμβρίου 2020
Αποδέκτης:	κ. Jeppe TRANHOLM-MIKKELSEN, Γενικός Γραμματέας του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης
Αριθ. εγγρ. Επιτρ.:	SWD(2020) 307 final
Θέμα:	ΕΓΓΡΑΦΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ Έκθεση του 2020 για το κράτος δικαίου Κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα που συνοδεύει το έγγραφο ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ Έκθεση του 2020 για το κράτος δικαίου Η κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Διαβιβάζεται συνημμένως στις αντιπροσωπίες το έγγραφο - SWD(2020) 307 final.

σνημμ.: SWD(2020) 307 final

Βρυξέλλες, 30.9.2020
SWD(2020) 307 final

ΕΓΓΡΑΦΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

**Έκθεση του 2020 για το κράτος δικαίου
Κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα**

που συνοδεύει το έγγραφο

**ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ**

**Έκθεση του 2020 για το κράτος δικαίου
Η κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση**

{COM(2020) 580 final} - {SWD(2020) 300 final} - {SWD(2020) 301 final} -
{SWD(2020) 302 final} - {SWD(2020) 303 final} - {SWD(2020) 304 final} -
{SWD(2020) 305 final} - {SWD(2020) 306 final} - {SWD(2020) 308 final} -
{SWD(2020) 309 final} - {SWD(2020) 310 final} - {SWD(2020) 311 final} -
{SWD(2020) 312 final} - {SWD(2020) 313 final} - {SWD(2020) 314 final} -
{SWD(2020) 315 final} - {SWD(2020) 316 final} - {SWD(2020) 317 final} -
{SWD(2020) 318 final} - {SWD(2020) 319 final} - {SWD(2020) 320 final} -
{SWD(2020) 321 final} - {SWD(2020) 322 final} - {SWD(2020) 323 final} -
{SWD(2020) 324 final} - {SWD(2020) 325 final} - {SWD(2020) 326 final}

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Ελλάδα έχει θεσπίσει σημαντικό αριθμό μεταρρυθμίσεων στον τομέα της δικαιοσύνης που δρομολογήθηκαν στο πλαίσιο των τριών προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής. Οι μεταρρυθμιστικές δραστηριότητες περιλάμβαναν αλλαγές στην οργάνωση των δικαστηρίων, μέτρα για τη βελτίωση της διοίκησης των δικαστηρίων, διεύρυνση της χρήσης των εργαλείων της τεχνολογίας των πληροφοριών στα δικαστήρια και την προώθηση εναλλακτικών μηχανισμών επίλυσης διαφορών. Ωστόσο, τα αποτελέσματα της υλοποίησης είναι ανάμικτα και το σύστημα απονομής δικαιοσύνης εξακολουθεί να αντιμετωπίζει προκλήσεις όσον αφορά την ποιότητα και την αποδοτικότητά του. Οι συνεχιζόμενες προσπάθειες για τη διασφάλιση της αποτελεσματικής υλοποίησης των πρόσφατων μεταρρυθμίσεων και η περαιτέρω πρόοδος ως προς την ψηφιοποίηση των συστημάτων απονομής δικαιοσύνης έχουν ιδιαίτερη σημασία ώστε να σημειωθούν απτά αποτελέσματα.

Τα τελευταία χρόνια, η Ελλάδα έχει ξεκινήσει ένα ευρύ φάσμα μεταρρυθμίσεων για την καταπολέμηση της διαφθοράς και συνεχίζει την υλοποίηση ενός ολοκληρωμένου εθνικού σχεδίου για την καταπολέμηση της διαφθοράς. Έχουν καταβληθεί προσπάθειες για τον εξορθολογισμό του θεσμικού πλαισίου και τη βελτίωση του συντονισμού των διαφόρων υπηρεσιών και φορέων που είναι επιφορτισμένοι με την καταπολέμηση της διαφθοράς. Υπάρχει ένα σύγχρονο νομικό πλαίσιο για τις δηλώσεις περιουσιακής κατάστασης και τη χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων, αλλά εξακολουθούν να υπάρχουν ορισμένα κενά στην εφαρμογή του. Ορισμένα εμπόδια για τη δίωξη της διαφθοράς σε υψηλό επίπεδο καταργήθηκαν μέσω της συνταγματικής αναθεώρησης το 2019, καθώς τροποποιήθηκαν οι διαδικασίες σχετικά με τα καθεστώτα ασυλίας και την παραγραφή. Η αναθεώρηση της ποινικής νομοθεσίας του Ιουνίου του 2019 προκάλεσε ορισμένες ανησυχίες, ιδίως όσον αφορά την ποινικοποίηση της δωροδοκίας. Η κατάσταση αυτή θεραπεύθηκε μέσω επακόλουθων αναθεωρήσεων, ωστόσο οι εκκρεμείς υποθέσεις εξακολουθούν να επηρεάζονται. Η άσκηση πίεσης ή επιρροής από ομάδες συμφερόντων (lobbying) στην Ελλάδα εξακολουθεί, σε μεγάλο βαθμό, να μη ρυθμίζεται κανονιστικά, και το πλαίσιο προστασίας των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος είναι ελλιπές.

Το Σύνταγμα κατοχυρώνει την προστασία της ελευθερίας της έκφρασης και του δικαιώματος στην πληροφόρηση. Υφίστανται δομές για τη διασφάλιση της πολυφωνίας των μέσων μαζικής επικοινωνίας και των δικαιωμάτων του Τύπου. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένα ερωτήματα σχετικά με την αποτελεσματικότητα των κανόνων που αποσκοπούν στη διασφάλιση της διαφάνειας όσον αφορά την ιδιοκτησία των μέσων μαζικής επικοινωνίας. Οι βασικές ανησυχίες αφορούν τους ανεπαρκείς μηχανισμούς για τη διασφάλιση του σεβασμού των επαγγελματικών προτύπων στην άσκηση της δημοσιογραφίας και τις επισφαλείς συνθήκες εργασίας για τους δημοσιογράφους, που απορρέουν, μεταξύ άλλων, από την οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση.

Το σύστημα ελέγχων και ισορροπιών (μηχανισμός θεσμικών αντιβάρων) στην Ελλάδα αντιμετωπίζει ορισμένες προκλήσεις στην πράξη. Συγκεκριμένα, τα τελευταία χρόνια ασκούνται σημαντικές πιέσεις στη νομοπαρασκευαστική διαδικασία, ιδίως λόγω των συνεπειών της οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης. Οι αρχές για τη βελτίωση της νομοθεσίας δεν τηρήθηκαν πλήρως, αλλά πρόσφατο ολοκληρωμένο νομοθετικό πλαίσιο σ' αυτόν τον τομέα αποσκοπεί στην αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων και σταδιακά τίθεται σε εφαρμογή. Τα θεμελιώδη και τα συνταγματικά δικαιώματα προστατεύονται μέσω των δικαστηρίων και των ανεξάρτητων αρχών. Δεν υπάρχει συγκεκριμένο ευνοϊκό πλαίσιο για την κοινωνία των πολιτών στην Ελλάδα και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών που

δραστηριοποιούνται στον τομέα της μετανάστευσης έχουν εκφράσει ανησυχίες ως προς τη συρρίκνωση του χώρου επιτόπου δραστηριοποίησης για την κοινωνία των πολιτών.

I. ΣΥΣΤΗΜΑ ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Το δικαστικό σύστημα στην Ελλάδα βασίζεται στον διαχωρισμό μεταξύ των τακτικών πολιτικών και ποινικών δικαστηρίων και των διοικητικών δικαστηρίων. Δεν υπάρχουν χωριστά εμπορικά, εργατικά ή δημοσιονομικά δικαστήρια ή δικαστήρια κοινωνικοασφαλιστικών υποθέσεων. Οι υποθέσεις αυτές υπάγονται στην τακτική αρμοδιότητα των πολιτικών και των διοικητικών δικαστηρίων. Τα πολιτικά δικαστήρια διακρίνονται σε 154 ειρηνοδικεία, 63 πρωτοδικεία, 19 εφετεία και στον Άρειο Πάγο, που είναι ακυρωτικό δικαστήριο. Τα ποινικά δικαστήρια διακρίνονται σε 41 πταισματοδικεία, 63 πρωτοδικεία, 19 εφετεία και τον Άρειο Πάγο. Τα διοικητικά δικαστήρια διακρίνονται σε 30 διοικητικά πρωτοδικεία, 9 διοικητικά εφετεία και το Συμβούλιο της Επικρατείας. Το ελληνικό Σύνταγμα προβλέπει επίσης ορισμένο αριθμό ειδικών δικαστηρίων¹. Σε ορισμένα δικαστήρια έχουν συσταθεί ειδικά τμήματα για συγκεκριμένες υποθέσεις, π.χ. τμήματα ναυτικών διαφορών και διαφορών σχετικών με εμπορικά σήματα και δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας. Το Ελεγκτικό Συνέδριο έχει διττό χαρακτήρα, καθώς ενεργεί εν μέρει ως δικαστήριο και εν μέρει ως διοικητική αρχή επιφορτισμένη με τον έλεγχο των λογαριασμών του Δημοσίου². Δεν υπάρχει επίσημο Συνταγματικό Δικαστήριο και όλα τα ελληνικά δικαστήρια έχουν αρμοδιότητα να ελέγχουν τη συνταγματικότητα των νόμων. Οι δικαστές και οι εισαγγελείς απαρτίζουν ενιαίο σώμα «δικαστικών λειτουργών», που υπόκειται σε σύστημα προσλήψεων, προαγωγών, δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, και είναι σε μεγάλο βαθμό ομοιογενές για όλους. Το ελληνικό σύστημα αποτελείται αποκλειστικά από επαγγελματίες δικαστές και εισαγγελείς. Αυτοί διορίζονται στα πολιτικά και τα ποινικά ή τα διοικητικά δικαστήρια. Όσον αφορά τις εισαγγελικές αρχές, διακρίνονται σε 63 εισαγγελίες πρωτοδικών, 19 εισαγγελίες εφετών και στην Εισαγγελία του Αρείου Πάγου. Επιπλέον, υπάρχει επίσης εισαγγελέας οικονομικού εγκλήματος και εισαγγελέας διαφθοράς. Στην Ελλάδα υπάρχουν 63 δικηγορικοί σύλλογοι, ένας ανά περιφέρεια πρωτοδικείου.

Ανεξαρτησία

Οι τρεις κλάδοι της δικαιοσύνης απολαύουν υψηλού επιπέδου αυτονομίας. Υπάρχουν τρία ανώτατα δικαστικά συμβούλια, ένα για κάθε έναν από τους κύριους δικαστικούς κλάδους³. Η εκτελεστική και η νομοθετική εξουσία δεν εκπροσωπούνται στη σύνθεση των εν λόγω οργάνων⁴. Τα εν λόγω συμβούλια αποφασίζουν σχετικά με τους διορισμούς, τις

¹ Διαδικτυακή πύλη της ευρωπαϊκής ηλεκτρονικής δικαιοσύνης, Συστήματα απονομής δικαιοσύνης στα κράτη μέλη — Ελλάδα.

² Το Ελεγκτικό Συνέδριο, ένα από τα τρία ανώτατα δικαστήρια, έχει την αποκλειστική αρμοδιότητα να ελέγχει τις δαπάνες του κράτους και συναφείς υποθέσεις, για παράδειγμα τις υποθέσεις αδικαιολόγητου περιουσιακού οφέλους των υπόχρεων προς υποβολή δήλωσης περιουσιακής κατάστασης (οι οποίοι αναφέρονται στο άρθρο 1 του νόμου 3213/2003) και να επιβάλλει κυρώσεις κατά των υπαιτίων.

³ Τα ειδικά δικαστήρια που συστήνονται σύμφωνα με το Σύνταγμα μπορούν επίσης να διαθέτουν το δικό τους δικαστικό συμβούλιο.

⁴ Τα τρία ανώτατα δικαστικά συμβούλια (ΑΔΣ — ένα ανώτατο δικαστικό συμβούλιο της πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης, ένα ανώτατο δικαστικό συμβούλιο του Συμβουλίου της Επικρατείας και της διοικητικής δικαιοσύνης και ένα ανώτατο δικαστικό συμβούλιο του Ελεγκτικού Συνεδρίου) συγκροτούνται από τον πρόεδρο του οικείου δικαστηρίου (του Αρείου Πάγου, του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Ελεγκτικού Συνεδρίου αντίστοιχα) και από μέλη του εν λόγω δικαστηρίου που ορίζονται με κλήρωση, καθώς και από δύο δικαστικούς λειτουργούς του οικείου δικαστικού κλάδου (χωρίς δικαίωμα ψήφου)· επιπλέον, στο ΑΔΣ της πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης μετέχει και ο εισαγγελέας καθώς και δύο αντεισαγγελείς του Αρείου Πάγου, στο ΑΔΣ του Συμβουλίου της Επικρατείας και της διοικητικής δικαιοσύνης μετέχει και ο γενικός επίτροπος της επικρατείας των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων, ενώ στο ΑΔΣ του Ελεγκτικού Συνεδρίου μετέχει και ο γενικός επίτροπος της επικρατείας που υπηρετεί σ' αυτό (βλ. άρθρο 90 παράγραφοι 1 έως 4 του Συντάγματος, σε συνδυασμό με τα άρθρα 67, 72 και 78 του ν. 1756/1988 — Κώδικας οργανισμού δικαστηρίων και κατάστασης δικαστικών λειτουργών. Προβλέπονται

προαγωγές, τις μεταθέσεις και τις μετατάξεις δικαστών στους οικείους δικαστικούς κλάδους, και ειδικά για τους εισαγγελείς αποφασίζει το Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο της Πολιτικής και Ποινικής Δικαιοσύνης. Όσον αφορά τις ανώτατες θέσεις δικαστών και εισαγγελέων στην Ελλάδα, όπως αυτές του προέδρου και του αντιπροέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας ή του Αρείου Πάγου, το ελληνικό Σύνταγμα προβλέπει ότι οι διορισμοί ενεργούνται με προεδρικό διάταγμα που εκδίδεται ύστερα από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου. Στο σημείο αυτό έχει ασκήσει κριτική η ομάδα χωρών κατά της διαφθοράς (GRECO) του Συμβουλίου της Ευρώπης, αλλά μέχρι σήμερα η Ελλάδα δεν έχει τροποποιήσει το σχετικό πλαίσιο⁵. Καθώς ο τρόπος διορισμού στις εν λόγω θέσεις δικαστικών λειτουργιών προβλέπεται στο Σύνταγμα, τυχόν αλλαγή του θα απαιτούσε συνταγματική αναθεώρηση⁶.

Το επίπεδο της εκλαμβανόμενης ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης είναι μέτριο. Το 53 % του ευρέος κοινού θεωρεί ότι η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης είναι αρκετά καλή και πολύ καλή, ποσοστό που τα τελευταία χρόνια βαίνει μειούμενο. Το αντίστοιχο ποσοστό μεταξύνων επιχειρήσεων είναι 51 % και παραμένει σταθερό⁷.

Ποιότητα

Τα τελευταία χρόνια έχουν δρομολογηθεί σημαντικές μεταρρυθμίσεις στο πλαίσιο των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής, αλλά οι επιδόσεις όσον αφορά την υλοποίησή τους παρουσιάζουν ανάμικτα αποτελέσματα. Οι μεταρρυθμιστικές δραστηριότητες περιλάμβαναν, μεταξύ άλλων, τις ακόλουθες αλλαγές στην οργάνωση των δικαστηρίων: μείωση του αριθμού των ειρηνοδικείων, μέτρα για τη βελτίωση της διοίκησης των δικαστηρίων και την επιτάχυνση της απονομής δικαιοσύνης, διεύρυνση της χρήσης των εργαλείων της τεχνολογίας των πληροφοριών (ΤΠ) στα δικαστήρια⁸, θέσπιση και προώθηση μηχανισμών εναλλακτικής επίλυσης διαφορών, αναθεώρηση της κωδικοποιημένης νομοθεσίας μείζονος σημασίας⁹, καθώς και έναρξη της μεταρρύθμισης και της ενοποίησης του περίπλοκου νομοθετικού πλαισίου¹⁰. Ωστόσο, τα αποτελέσματα από την υλοποίηση των μεταρρυθμίσεων μέχρι σήμερα ήταν ανάμικτα. Εξακολουθούν να υφίστανται ορισμένες

διευρυμένες συνθέσεις των ως άνω συμβουλίων για τις προαγωγές σε ανώτατες θέσεις, δηλαδή θέσεις στον Άρειο Πάγο (αρεοπαγίων και εισαγγελέων), στο Ελεγκτικό Συνέδριο και στο Συμβούλιο της Επικρατείας (σύμβουλοι και γενικός επίτροπος) και στο εφετείο (πρόεδροι και εισαγγελείς εφετών).

⁵ GRECO Fourth Evaluation Round – Compliance Report (Τέταρτος γύρος αξιολογήσεων της GRECO — Έκθεση συμμόρφωσης), παράγραφος 57, όπου διατυπώνεται η άποψη ότι οι εν λόγω θέσεις είναι επιρρεπείς σε δυνητικά ισχυρή επιρροή από την εκτελεστική εξουσία και σύσταση για αναθεώρηση της μεθόδου διορισμού στις ανώτατες θέσεις δικαστικών και εισαγγελικών λειτουργιών ώστε να συμμετέχουν στη διαδικασία και οι συνάδελφοί τους.

⁶ Σύνταγμα της Ελλάδας, άρθρο 90 παράγραφος 5. Τον Φεβρουάριο του 2019 η Βουλή των Ελλήνων δεν ενέκρινε αναθεώρηση της εν λόγω διάταξης.

⁷ Διαγράμματα 44 και 46, Πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2020. Το επίπεδο της εκλαμβανόμενης ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης κατηγοριοποιείται ως εξής: πολύ χαμηλό (λιγότερο από το 30 % όσων απάντησαν θεωρούν ότι η δικαστική ανεξαρτησία είναι αρκετά καλή και πολύ καλή)· χαμηλό (μεταξύ 30-39 %), μέτριο (μεταξύ 40-59 %), υψηλό (μεταξύ 60-75 %), πολύ υψηλό (άνω του 75 %).

⁸ Τεχνική υποστήριξη παρέχεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στο πλαίσιο του Προγράμματος Στήριξης Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων, προς το ελληνικό Υπουργείο Δικαιοσύνης όσον αφορά τη βελτίωση της διοίκησης των δικαστηρίων και τον εκσυγχρονισμό του συστήματος αξιολόγησης και προαγωγής των δικαστών.

⁹ Κώδικας πολιτικής δικονομίας, κώδικας ποινικής δικονομίας, κώδικας διοικητικής διαδικασίας, κώδικας διοικητικής δικονομίας, οργανισμός Ελεγκτικού Συνεδρίου, κανονισμός λειτουργίας Ελεγκτικού Συνεδρίου, ποινικός κώδικας, πτωχευτικός κώδικας, κώδικας οργανισμού δικαστηρίων και κατάστασης δικαστικών λειτουργιών (σε εξέλιξη), κώδικας δικαστικών υπαλλήλων (σε εξέλιξη).

¹⁰ Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Έκθεση χώρας — Ελλάδα 2019 [SWD(2019) 1007 final], σ. 57-58· Έκθεση χώρας — Ελλάδα 2020 [SWD(2020) 507 final], σ. 62.

προκλήσεις, όπως η έλλειψη διαθέσιμων πληροφοριών στο διαδίκτυο για το ευρύ κοινό σχετικά με το δικαστικό σύστημα, η έλλειψη ρυθμίσεων για μηχαναγνώσιμες δικαστικές αποφάσεις ή η έλλειψη ερευνών μεταξύ των χρηστών των δικαστηρίων ή των επαγγελματιών του νομικού κλάδου¹¹. Ωστόσο, έχουν καταγραφεί βελτιώσεις, για παράδειγμα όσον αφορά τη διαθεσιμότητα μέσων για την υποβολή των υποθέσεων στα δικαστήρια ή την παρακολούθηση των διαφόρων σταδίων της διαδικασίας μέσω διαδικτύου, καθώς και την προώθηση και την παροχή κινήτρων για τη χρήση μεθόδων εναλλακτικής επίλυσης διαφορών¹². Οι αρχές ανέφεραν επίσης θετικές τάσεις όσον αφορά τη χρήση της διαμεσολάβησης, ιδίως σε εμπορικές διαφορές και οικογενειακές/γονικές διαφορές¹³. Όσον αφορά τους πόρους, οι γενικές δαπάνες της κυβέρνησης για το σύστημα απονομής δικαιοσύνης φαίνεται ότι καλύπτουν σχεδόν αποκλειστικά τους μισθούς και τα ημερομίσθια¹⁴.

Στο πλαίσιο της πανδημίας COVID-19, η Ελλάδα κατέβαλε προσπάθειες για την επιτάχυνση της ψηφιοποίησης της δημόσιας διοίκησης¹⁵. Τον Μάιο του 2020 το Υπουργείο Δικαιοσύνης, σε συνεργασία με το Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης, κατέστησε δυνατή την ψηφιακή/ηλεκτρονική έκδοση 15 πιστοποιητικών, όπως διαφόρων πιστοποιητικών στον τομέα του κληρονομικού¹⁶ και του εμπορικού δικαίου, μέσω του υφιστάμενου δικτύου Κέντρων Εξυπηρέτησης Πολιτών. Επίσης, ενοποίησε 20 διαφορετικά πιστοποιητικά που σχετίζονται με το πτωχευτικό δίκαιο σε ένα ενιαίο πιστοποιητικό που διατίθεται ηλεκτρονικά από το Γενικό Εμπορικό Μητρώο.

Πρόσφατα, οι αρχές δρομολόγησαν πρωτοβουλία για τη σύσταση ειδικών τμημάτων στα πολιτικά και στα διοικητικά δικαστήρια. Τα νέα τμήματα θα επλαμβάνονται συγκεκριμένων κατηγοριών υποθέσεων, όπως υποθέσεων που αφορούν αξιώσεις αποζημίωσης λόγω παραβίασης της εθνικής και ενωσιακής νομοθεσίας για τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες, την ενέργεια και την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα¹⁷. Συνεχίζεται η συζήτηση μεταξύ των μελών της νομικής κοινότητας για μια πιο συστηματική μεταρρύθμιση του δικαστικού χάρτη, ώστε να ληφθούν καλύτερα υπόψη οι τρέχουσες δημογραφικές συνθήκες, οι εξελίξεις στην τεχνολογία της πληροφορίας και της επικοινωνίας και άλλες σχετικές παράμετροι¹⁸.

Αποδοτικότητα

Το σύστημα απονομής δικαιοσύνης της Ελλάδας εξακολουθεί να αντιμετωπίζει σοβαρές προκλήσεις όσον αφορά τη συνολική του αποδοτικότητα. Οι στατιστικές για τη δικαιοσύνη δείχνουν ότι, ιδίως, το σύστημα των πολιτικών δικαστηρίων εξακολουθεί να αντιμετωπίζει προκλήσεις όσον αφορά την αποδοτικότητά του, καθώς ο χρόνος που απαιτείται για την εκδίκαση των αστικών και των εμπορικών υποθέσεων αμφοιβητούμενης δικαιοδοσίας σε πρώτο βαθμό αυξήθηκε εκ νέου (559 ημέρες το 2018 σε σύγκριση με 479

¹¹ Διαγράμματα 22, 29, 31 και 41, Πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2020.

¹² Διαγράμματα 27 και 30, Πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2020.

¹³ Οι πληροφορίες ελήφθησαν κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

¹⁴ Διάγραμμα 34, Πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2020.

¹⁵ Η Ελλάδα δεν κήρυξε κατάσταση έκτακτης ανάγκης στο πλαίσιο της πανδημίας COVID-19.

¹⁶ Δελτίο Τύπου του Υπουργείου Δικαιοσύνης της 25ης Μαΐου 2020.

¹⁷ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Enhanced Surveillance Report (Εκθεση ενισχυμένης εποπτείας), Μάιος 2020, σ. 28 και 106.

¹⁸ Πικραμμένος, Δικαστική Χωροταξία: Επιλογή του νομοθέτη με μείζονα σημασία για το δικαστικό σύστημα, στο συλλογικό έργο Η Δικαιοσύνη στην Ελλάδα, Διανέοσις 2019.

ημέρες το 2017)¹⁹. Επιπλέον, η παραγωγικότητα των πρωτοβάθμιων δικαστηρίων μειώνεται όσον αφορά το ποσοστό διεκπεραίωσης των αστικών και εμπορικών υποθέσεων αμφισβητούμενης δικαιοδοσίας (86,3 % το 2018 σε σύγκριση με 96,0 % το 2017)²⁰, γεγονός που σημαίνει ότι η Ελλάδα αντιμετωπίζει σαφή κίνδυνο δημιουργίας νέων συσσωρευμένων υποθέσεων²¹. Τα ενδιαφερόμενα μέρη προσδιόρισαν μια σειρά από διαδικαστικές προκλήσεις, στην αντιμετώπιση των οποίων αποσκοπούσε ο μεταρρυθμισμένος Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας, αλλά οι οποίες εξακολουθούν να υφίστανται μέχρι σήμερα. Για παράδειγμα, οι προκλήσεις αυτές αφορούν τη διάρκεια των αστικών και εμπορικών υποθέσεων αμφισβητούμενης δικαιοδοσίας ή των διαδικασιών εκτέλεσης. Εκπονείται έκθεση σχετικά με την εφαρμογή του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας και έχουν ήδη διατυπωθεί ορισμένες συστάσεις²². Τα ενδιαφερόμενα μέρη ανέφεραν ότι η ποινική δικαιοσύνη αντιμετωπίζει επίσης παρόμοια προβλήματα και εκτεταμένες καθυστερήσεις στην διεκπεραίωση των υποθέσεων²³. Ο κλάδος των διοικητικών δικαστηρίων εξακολουθεί να βελτιώνει τις επιδόσεις του, διατηρώντας υψηλό ποσοστό επίλυσης (163,5 % το 2018), μειώνοντας τον χρόνο που απαιτείται για την επίλυση των διοικητικών διαφορών σε πρώτο βαθμό και περιορίζοντας τις υφιστάμενες συσσωρευμένες υποθέσεις με την επίλυση υψηλότερου αριθμού υποθέσεων σε σχέση με τον αριθμό των εισερχόμενων υποθέσεων²⁴. Ωστόσο, τόσο ο χρόνος που απαιτείται για την επίλυση των διοικητικών υποθέσεων σε πρώτο βαθμό (601 ημέρες το 2018) όσο και ο αριθμός των εκκρεμών υποθέσεων παραμένουν συγκριτικά υψηλοί²⁵.

II. ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΘΟΡΑΣ

Η Ελλάδα έχει θεσπίσει ένα ολοκληρωμένο στρατηγικό πλαίσιο για την καταπολέμηση της διαφθοράς, το εθνικό σχέδιο δράσης για την καταπολέμηση της διαφθοράς. Η Εθνική Αρχή Διαφάνειας, η οποία επιβλέπει την υλοποίηση του σχεδίου, ιδρύθηκε το 2019 με σκοπό τη βελτίωση της συνεργασίας και του συντονισμού μεταξύ των διάφορων ελεγκτικών αρχών και των φορέων επιθεώρησης. Τα τελευταία χρόνια, η χώρα έλαβε σειρά μέτρων για την αναθεώρηση του νομικού της πλαισίου για την καταπολέμηση της διαφθοράς. Η πιο πρόσφατη συνταγματική αναθεώρηση του 2019 τροποποίησε το καθεστώς ασυλίας για τους βουλευτές και τους υπουργούς. Επί του παρόντος εφαρμόζεται σειρά νόμων για την καταπολέμηση της διαφθοράς, οι οποίοι αναθεωρήθηκαν τα τελευταία χρόνια, όπως στον τομέα της χρηματοδότησης των πολιτικών κομμάτων και των δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης. Όσον αφορά τις τελευταίες, βρίσκεται πλέον σε πλήρη λειτουργία ηλεκτρονικό σύστημα για την υποβολή τους. Το καθεστώς προστασίας των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος βρίσκεται επί του παρόντος υπό συζήτηση. Η άσκηση πίεσης ή επιρροής από ομάδες συμφερόντων (lobbying) δεν ρυθμίζεται κανονιστικά.

¹⁹ Διάγραμμα 6, Πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2020.

²⁰ Διάγραμμα 11, Πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2020.

²¹ Διαγράμματα 11 και 14, Πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2020.

²² Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Enhanced Surveillance Report May 2020, Institutional Paper Series 127 (Έκθεση ενισχυμένης εποπτείας, Μάιος 2020, σειρά θεσμικών εγγράφων 127), σ. 73.

²³ Πληροφορίες που έδωσε η Διεθνής Διαφάνεια για την κατάρτιση της έκθεσης για το κράτος δικαίου του 2020, σ. 11. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που ελήφθησαν στο πλαίσιο της επίσκεψης στην Ελλάδα, αυτό συχνά καταλήγει στην παύση της δίωξης πλημμελημάτων με ad hoc νομοθετικά μέτρα, με αποτέλεσμα την de facto ατιμωρησία για ευρύ φάσμα πλημμελημάτων (βλ. για παράδειγμα, το άρθρο 63 του νόμου 4689/2020, για πρόσφατο παράδειγμα αυτής της πρακτικής).

²⁴ Διαγράμματα 12, 8 και 15, Πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2020.

²⁵ Διαγράμματα 9 και 15, Πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2020.

Παρόλο που η Ελλάδα βαθμολογήθηκε με 36/100 το 2012 στον δείκτη αντίληψης της διαφθοράς της Διεθνούς Διαφάνειας, η βαθμολογία της αυξήθηκε σε 48/100 το 2019²⁶, και ως εκ τούτου η Ελλάδα βρίσκεται στη 17η θέση στην ΕΕ και στην 60ή παγκοσμίως. Το 95 % όσων απάντησαν στην τελευταία έρευνα του Ευρωβαρόμετρου για τη διαφθορά θεωρεί ότι η διαφθορά είναι ευρέως διαδεδομένη στη χώρα τους (ενωσιακός μέσος όρος: 71 %)²⁷. Το 95 % των επιχειρήσεων θεωρεί ότι η διαφθορά είναι ευρέως διαδεδομένη, και περισσότερες από τις μισές (58 %) δηλώνουν ότι η διαφθορά αποτελεί πρόβλημα κατά την άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας²⁸. Επίσης, το 36 % των ατόμων θεωρεί ότι υπάρχουν, στον τομέα αυτόν, αρκετές επιτυχείς ποινικές διώξεις, ώστε να αποτρέπονται τα άτομα από πρακτικές διαφθοράς (ενωσιακός μέσος όρος: 36 %), ενώ το 20 % των εταιρειών πιστεύει ότι τα άτομα και οι επιχειρήσεις που συλλαμβάνονται για δωροδοκία ανώτερου υπαλλήλου τιμωρούνται δεόντως (ενωσιακός μέσος όρος: 31 %).

Πραγματοποιήθηκε πρόσφατη αναθεώρηση της ποινικής νομοθεσίας και σχεδιάζονται ορισμένες περαιτέρω τροποποιήσεις. Τα τελευταία χρόνια, η Ελλάδα προέβη σε σειρά ενεργειών για την αναθεώρηση του νομοθετικού πλαισίου της για την καταπολέμηση της διαφθοράς, την ποινικοποίηση πράξεων διαφθοράς και την επιβολή αναλογικών και αποτρεπτικών κυρώσεων. Τον Νοέμβριο του 2019 καταργήθηκαν τροποποιήσεις που ψηφίστηκαν τον Ιούνιο του 2019, με τις οποίες το αδίκημα της ενεργητικής δωροδοκίας είχε υποβαθμιστεί σε πλημμέλημα και είχαν μειωθεί οι σχετικές κυρώσεις. Η κατάργηση αυτή ήρθε σε συνέχεια ανησυχιών που εκφράστηκαν από την ομάδα χωρών κατά της διαφθοράς (GRECO) και τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), που εξέδωσαν επίσης σειρά σχετικών συστάσεων²⁹. Ωστόσο, λόγω της αρχής της *lex mitior*³⁰ που εφαρμόζεται στο ελληνικό ποινικό δίκαιο, ορισμένες εκκρεμείς υποθέσεις θα επηρεαστούν λόγω της σύντηξης του χρόνου παραγραφής ή λόγω των ηπιότερων ποινών³¹.

Ενισχύθηκε η συνεργασία και ο συντονισμός μεταξύ των διαφόρων ελεγκτικών αρχών και των φορέων επιθεώρησης. Η Εθνική Αρχή Διαφάνειας (ΕΑΔ), που συστάθηκε τον Αύγουστο του 2019³², συγκέντρωσε στους κόλπους της έξι προηγουμένως χωριστούς ελεγκτικούς φορείς, με στόχο την αντιμετώπιση του θεσμικού κατακερματισμού και της έλλειψης συντονισμού. Η ΕΑΔ διαθέτει έξι περιφερειακές υπηρεσίες και είναι αρμόδια για τον κεντρικό σχεδιασμό, τον συντονισμό, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας όλων των ελεγκτικών μηχανισμών. Στις αρμοδιότητές της εμπίπτει επίσης η πρόληψη, ο εντοπισμός και η αντιμετώπιση της απάτης και της διαφοράς στον δημόσιο τομέα, καθώς και η ευαισθητοποίηση. Η ΕΑΔ είναι αρμόδια για τον συνολικό συντονισμό του εθνικού σχεδίου δράσης για την καταπολέμηση της διαφθοράς, το οποίο αποτελεί το πλαίσιο για τον σχεδιασμό και την παρακολούθηση των προσπαθειών για την πρόληψη και την καταπολέμηση της διαφθοράς από το 2013³³. Η ΕΑΔ συνεργάζεται με άλλους διοικητικούς φορείς και με τις εισαγγελικές αρχές, και διαθέτει αρμοδιότητες

²⁶ Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς: <https://www.transparency.org/en/countries/greece>.

²⁷ Έκτακτο Ευρωβαρόμετρο 502 (2020), Διαφθορά.

²⁸ Έκτακτο Ευρωβαρόμετρο 482 (2019), Στάση των επιχειρήσεων απέναντι στη διαφθορά στην ΕΕ.

²⁹ GRECO Ad hoc Report on Greece (Rule 34) [Ad hoc έκθεση της GRECO για την Ελλάδα (σύμφωνα με τον κανόνα 34)]: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Έκθεση χώρας — Ελλάδα 2020 [SWD(2020) 507 final].

³⁰ Η αρχή της *lex mitior* είναι η αρχή της αναδρομικής ισχύος του ηπιότερου νόμου και αποτελεί γενική αρχή του εθνικού ποινικού δικαίου, καθώς και γενική αρχή του ενωσιακού δικαίου.

³¹ Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Έκθεση χώρας — Ελλάδα 2020 [SWD(2020) 507 final], σ. 64, 65.

³² Νόμος 4622/2019.

³³ Εθνική Αρχή Διαφάνειας (2018): Εθνικό σχέδιο δράσης για την καταπολέμηση της διαφθοράς 2018-2021. Η Ελλάδα εξέδωσε το πρώτο εθνικό σχέδιο δράσης για την καταπολέμηση της διαφθοράς τον Μάρτιο του 2013, και στη συνέχεια αυτό ενημερώθηκε τον Αύγουστο του 2015.

επιβολής διοικητικών κυρώσεων, ενώ οι επιθεωρητές-ελεγκτές της μπορούν να διενεργούν προκαταρκτική εξέταση κατόπιν εισαγγελικής παραγγελίας. Η λειτουργική ανεξαρτησία και η διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια της Αρχής κατοχυρώνονται νομικά και η δραστηριότητά της υπόκειται σε κοινοβουλευτικό έλεγχο.

Δύο εξειδικευμένες μονάδες για την καταπολέμηση της διαφθοράς είναι αρμόδιες για την αντιμετώπιση της διαφθοράς πολιτικών προσώπων και υψηλόβαθμων αξιωματούχων. Η εισαγγελία οικονομικού εγκλήματος και η εισαγγελία διαφθοράς στηρίζονται από ειδικές υπηρεσίες ερευνών, όπως η Γενική Διεύθυνση του Σώματος Δίωξης Οικονομικού Εγκλήματος και η Οικονομική Αστυνομία. Κατόπιν ειδικών συστάσεων του ΟΟΣΑ, η Ελλάδα καταβάλλει προσπάθειες να εξοπλίσει τις αρμόδιες για την έρευνα και τη δίωξη αρχές με επαρκείς ανθρώπινους και τεχνικούς πόρους³⁴.

Έχουν ληφθεί σημαντικά μέτρα για την αντιμετώπιση των εμποδίων στη δίωξη της διαφθοράς σε υψηλό επίπεδο, μέσω των συνταγματικών τροποποιήσεων. Οι συνταγματικές διατάξεις σχετικά με το καθεστώς ασυλίας των βουλευτών και των διατελούντων ή διατελεσάντων υπουργών τροποποιήθηκαν το 2019. Σύμφωνα με το προηγούμενο νομικό καθεστώς, η δυνατότητα άσκησης δίωξης κατά εν ενεργεία και πρώην μελών της κυβέρνησης περιοριζόταν σημαντικά από μια περίπλοκη και χρονικά περιορισμένη διαδικασία για την έγκριση της Βουλής σε διάφορα στάδια της ποινικής διαδικασίας. Καταργήθηκε επίσης η ειδική αποσβεστική προθεσμία, με αποτέλεσμα την άρση ορισμένων σημαντικών νομικών εμποδίων στη δίωξη της διαφθοράς σε υψηλό επίπεδο, ιδίως όσον αφορά την κατάργηση της προθεσμίας για την έκδοση από τη Βουλή απόφασης άσκησης δίωξης κατά διατελούντων ή διατελεσάντων υπουργών³⁵. Οι οικείες διατάξεις τέθηκαν σε ισχύ στις 28 Νοεμβρίου 2019 και δεν θα εφαρμοστούν αναδρομικά για ήδη εκκρεμούσες υποθέσεις.

Επί του παρόντος εφαρμόζονται αρκετές σημαντικές μεταρρυθμίσεις για την καταπολέμηση της διαφθοράς, οι οποίες ολοκληρώθηκαν στο παρελθόν. Μετά από μια σειρά νομοθετικών μεταρρυθμίσεων, έχει θεσπιστεί ένας σύγχρονος νόμος για τη χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων³⁶. Ωστόσο, φαίνεται ότι η πλήρης εφαρμογή του αποτελεί πηγή ανησυχίας, καθώς οι μηχανισμοί ελέγχου δεν είναι ακόμη πλήρως αποτελεσματικοί και δεν έχουν επιβληθεί μέχρι σήμερα κυρώσεις από την αρμόδια ελεγκτική επιτροπή της Βουλής σε κανένα πολιτικό κόμμα³⁷.

Η Ελλάδα έχει πραγματοποιήσει διάφορες μεταρρυθμίσεις για τη βελτίωση και την ενίσχυση του νομικού πλαισίου του συστήματος δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης. Από το 2016 οι δηλώσεις περιουσιακής κατάστασης για όλες τις κατηγορίες που καλύπτονται υποβάλλονται ηλεκτρονικά³⁸ και το σύστημα είναι πλέον πλήρως λειτουργικό. Ωστόσο, ο σχετικός νόμος για την υποβολή των δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης και οικονομικών συμφερόντων από τους υπόχρεους τροποποιήθηκε ακόμα μία φορά το 2018, με την προσθήκη της υποχρέωσης εκ νέου υποβολής, από τους υπόχρεους, των δηλώσεών τους

³⁴ ΟΟΣΑ (2018): Phase 3bis follow-up: additional written report by Greece (Παρακολούθηση της φάσης 3α: πρόσθετη γραπτή έκθεση της Ελλάδας).

³⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Έκθεση χώρας — Ελλάδα 2020 [SWD(2020) 507 final].

³⁶ Νόμος 3023/2002, όπως τροποποιήθηκε με τους νόμους 4304/2014, 4472/2017, 4475/2017, 4509/2017.

³⁷ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Έκθεση χώρας — Ελλάδα 2020 [SWD(2020) 507 final].

³⁸ Οι κανόνες για τις δηλώσεις περιουσιακής κατάστασης προβλέπονται στον νόμο 3213/2003, όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο 4571/2018.

περιουσιακής κατάστασης τους για τα έτη 2015, 2016 και 2017³⁹. Υπάρχουν τέσσερις κύριες αρχές που είναι επιφορτισμένες με την παραλαβή και τον έλεγχο των δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης: i) η Επιτροπή Ελέγχου Δηλώσεων Περιουσιακής Κατάστασης, της Βουλής των Ελλήνων, γνωστή ως «Επιτροπή του άρθρου 3Α», η οποία απαρτίζεται από 11 μέλη και είναι αρμόδια για την εποπτεία και την επιβολή κυρώσεων ως προς τη χρηματοδότηση πολιτικών οντοτήτων (όπως πολιτικών προσώπων και κομμάτων) και τις δηλώσεις περιουσιακής κατάστασης. Υποστηρίζεται από την Ειδική Υπηρεσία, που στελεχώνεται από προσωπικό 20 προσώπων και της οποίας ο προϊστάμενος είναι αποσπασμένος υπάλληλος της Ειδικής Γραμματείας του Σώματος Δίωξης Οικονομικού Εγκλήματος. ii) η Μονάδα Ελέγχου των Δηλώσεων Περιουσιακής Κατάστασης της Αρχής Καταπολέμησης της Νομιμοποίησης Εισόδων από Παράνομες Δραστηριότητες, η οποία είναι αρμόδια για τον έλεγχο των δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης πολλών κατηγοριών δημοσίων υπαλλήλων, καθώς και προσώπων που ασκούν διευθυντικά καθήκοντα σε συγκεκριμένα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου· iii) η Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων της Ελληνικής Αστυνομίας, που είναι αρμόδια για τον έλεγχο των δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης του αστυνομικού προσωπικού και iv) ο διοικητής της Εθνικής Αρχής Διαφάνειας, που έχει την αρμοδιότητα της παραλαβής και του ελέγχου των δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης των οργάνων διοικητικού ελέγχου (επιθεωρητών, ελεγκτών, ερευνητών). Οι τέσσερις αυτές αρχές είναι ανεξάρτητες η μία από την άλλη και δεν υπάρχει επίσημος μηχανισμός συνεργασίας για τον συντονισμό των δραστηριοτήτων τους. Επιπλέον, μια δήλωση περιουσιακής κατάστασης μπορεί να ελεγχθεί σε ad hoc βάση από άλλους εποπτικούς φορείς, κατόπιν καταγγελίας⁴⁰.

Μια πρόσφατη μεταρρύθμιση εισήγαγε νέες διατάξεις σχετικά με τις συγκρούσεις συμφερόντων. Οι διατάξεις αυτές καλύπτουν τα μέλη της κυβέρνησης, τους γενικούς και τους ειδικούς γραμματείς, καθώς και τους συντονιστές των αποκεντρωμένων διοικήσεων, τους προέδρους ή επικεφαλής ανεξαρτήτων αρχών και τους προέδρους, αντιπροέδρους, διοικητές, αναπληρωτές διοικητές και διευθύνοντες ή εντεταλμένους συμβούλους των νομικών προσώπων δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου⁴¹, με την εξαίρεση των προσώπων που κατά το Σύνταγμα είναι υπόλογοι μόνο στη Βουλή και όχι στην κυβέρνηση. Ο κώδικας δημόσιων υπαλλήλων προβλέπει διάφορους περιορισμούς και ασυμβίβαστα για τους δημόσιους υπαλλήλους. Παρόμοιες διατάξεις προβλέπονται για τους βουλευτές στο πλαίσιο του κώδικα δεοντολογίας των μελών του ελληνικού κοινοβουλίου⁴². Η παράβαση των διατάξεων αυτών μπορεί να έχει ως συνέπεια την επιβολή πειθαρχικού μέτρου⁴³.

Η άσκηση πίεσης ή επιρροής από ομάδες συμφερόντων (lobbying) στην Ελλάδα εξακολουθεί, σε μεγάλο βαθμό, να μη ρυθμίζεται κανονιστικά, και το πλαίσιο

³⁹ ΦΕΚ 186/Α/30.10.2018. Με τον νόμο 4571/2018 κλήθηκαν όλες οι κατηγορίες υπόχρεων να υποβάλουν εκ νέου τις δηλώσεις τους περιουσιακής κατάστασης για τα έτη 2015, 2016 και 2017.

⁴⁰ Επιπλέον, το Ελεγκτικό Συνέδριο εκδικάζει υποθέσεις που απορρέουν από τον έλεγχο αδικαιολόγητου περιουσιακού οφέλους των υπόχρεων προς υποβολή δήλωσης περιουσιακής κατάστασης (οι οποίοι αναφέρονται στο άρθρο 1 του νόμου 3213/2003), οι οποίες παραπέμπονται στο Ελεγκτικό Συνέδριο με τη μορφή αίτησης καταλογισμού του Γενικού Επιτρόπου της Επικρατείας κατόπιν ελέγχου από τα αρμόδια όργανα της διοίκησης. Σκοπός του ελέγχου είναι να εντοπιστεί η απόκτηση περιουσιακού οφέλους που θεωρείται προϊόν διαφθοράς και να ζητηθεί ο καταλογισμός του υπέρ του δημοσίου (άρθρο 3B παράγραφος 4 και άρθρο 12 του νόμου 3213/2003, άρθρο 118 του νόμου 4700/2020).

⁴¹ Άρθρο 71 του νόμου 4622/2019.

⁴² Άρθρο 3 του κώδικα δεοντολογίας των μελών του ελληνικού κοινοβουλίου.

⁴³ Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τον Έλεγχο των Ναρκωτικών και την Πρόληψη του Εγκλήματος (2018), Thematic Compilation of Relevant Information Submitted by Greece – Asset and interest Disclosure systems (Θεματική συλλογή σχετικών πληροφοριών που υπεβλήθησαν από την Ελλάδα — Συστήματα δήλωσης περιουσιακής κατάστασης και γνωστοποίησης συμφερόντων).

προστασίας των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος είναι ελλιπές. Επί του παρόντος, δεν υπάρχουν συγκεκριμένες υποχρεώσεις για την καταχώριση σε μητρώο των εκπροσώπων ομάδων συμφερόντων ή την αναφορά επαφών μεταξύ δημοσίων υπαλλήλων και εκπροσώπων ομάδων συμφερόντων. Ωστόσο, σχετικό νομοσχέδιο βρίσκεται επί του παρόντος υπό κατάρτιση. Δεν υπάρχει γενικό νομικό πλαίσιο για την προστασία των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος. Το πλαίσιο για τους «μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος»⁴⁴ περιλαμβάνει ορισμένες διατάξεις που παρέχουν περιορισμένη προστασία από την ποινική δίωξη για πρόσωπα που αποκαλύπτουν ορισμένα εγκλήματα, συμπεριλαμβανομένης της διαφθοράς. Έχουν ληφθεί ορισμένα μέτρα για την εισαγωγή κατευθυντήριων γραμμών για την προστασία των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος στον ιδιωτικό τομέα⁴⁵, και μια νομοθετική πρωτοβουλία για τη θέσπιση αποτελεσματικού μηχανισμού για την προστασία των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος αποτελεί μέρος του εθνικού σχεδίου δράσης για την καταπολέμηση της διαφθοράς 2018-2021, αλλά δεν έχει ακόμη αναπτυχθεί συνολικό πλαίσιο.

Όσον αφορά τη μεταπήδηση από τον δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα, το οικείο νομικό πλαίσιο τροποποιήθηκε το 2019. Προηγουμένως, ο νόμος προέβλεπε ότι ανώτεροι δημόσιοι υπάλληλοι όφειλαν να απέχουν για 2 έτη από οποιαδήποτε ιδιωτική επαγγελματική δραστηριότητα σχετιζόμενη με τα καθήκοντα που είχαν ασκήσει. Η παραβίαση των οικείων διατάξεων επέσυρε διάφορες κυρώσεις, όπως πρόστιμα, απαγόρευση διορισμού σε θέσεις υπαλλήλων της δημόσιας διοίκησης για περίοδο δέκα ετών και διαγραφή από το οικείο Εθνικό Μητρώο⁴⁶. Ωστόσο, οι διατάξεις αυτές καταργήθηκαν μέσω νέων τροποποιήσεων, οι οποίες εισήγαγαν μειωμένη περίοδο αναμονής από δύο έτη σε ένα και κατήργησαν τις διατάξεις για την επιβολή κυρώσεων⁴⁷. Η Ανεξάρτητη Επιτροπή Δεοντολογίας που έχει συσταθεί στην Εθνική Αρχή Διαφάνειας είναι αρμόδια για τη χορήγηση της σχετικής άδειας (ή για να επιτρέψει τη συνέχιση της οικείας δραστηριότητας υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις) και για να προτείνει κυρώσεις στο πλαίσιο του νόμου, οι οποίες επιβάλλονται από τον διοικητή της Εθνικής Αρχής Διαφάνειας.

III. ΠΟΛΥΦΩΝΙΑ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Το νομικό πλαίσιο της Ελλάδας που διέπει την πολυφωνία στα μέσα μαζικής επικοινωνίας βασίζεται σε ένα σύνολο συνταγματικών εγγυήσεων και νομοθετικών μέτρων. Ειδικότερα, η ελευθερία της έκφρασης κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα. Υφίστανται δομές για τη διασφάλιση της πολυφωνίας των μέσων μαζικής επικοινωνίας και των δικαιωμάτων του Τύπου. Τα ελληνικά μέσα μαζικής επικοινωνίας έχουν επηρεαστεί από την οικονομική κρίση, με αποτέλεσμα να αυξηθεί η οικονομική ευπάθεια των εταιρειών μέσων μαζικής επικοινωνίας και των δημοσιογράφων⁴⁸.

Η ανεξαρτησία της ρυθμιστικής αρχής για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων είναι εγγυημένη, ωστόσο η αρχή αυτή στερείται πόρων. Το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ) εποπτεύει και ρυθμίζει τις αγορές της ραδιοφωνίας και της

⁴⁴ Νόμος 4254/2014.

⁴⁵ ΟΟΣΑ (2018), Προστασία πληροφοριοδοτών δημοσίου συμφέροντος, Κατευθυντήριες γραμμές για εταιρίες στην Ελλάδα. Οι εν λόγω κατευθυντήριες γραμμές εκπονήθηκαν με τη στήριξη της ΕΕ.

⁴⁶ Άρθρο 23 του νόμου 4440/2016.

⁴⁷ Νόμος 4622/2019 (άρθρο 119), Επιτελικό κράτος: οργάνωση, λειτουργία και διαφάνεια της Κυβέρνησης, των κυβερνητικών οργάνων και της κεντρικής δημόσιας διοίκησης, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ τον Αύγουστο του 2019.

⁴⁸ Το 2020 η Ελλάδα βρίσκεται στην 65η θέση παγκοσμίως στον παγκόσμιο δείκτη ελευθερίας του Τύπου των Δημοσιογράφων Χωρίς Σύνορα.

τηλεόρασης. Η ανεξαρτησία του κατοχυρώνεται στο Σύνταγμα⁴⁹ και το νομικό του πλαίσιο ορίζεται στον νόμο για τα μέσα μαζικής επικοινωνίας⁵⁰. Το ΕΣΡ είναι εννεαμελής αρχή, που απαρτίζεται από έναν πρόεδρο, έναν αντιπρόεδρο και επτά μέλη, τα οποία διορίζονται από τη Διάσκεψη των Προέδρων, ειδικό όργανο της Βουλής αρμόδιο για τους διορισμούς στις ανεξάρτητες αρχές στο οποίο εκπροσωπούνται όλα τα πολιτικά κόμματα⁵¹. Η ανεξαρτησία και η αποτελεσματικότητά του εκτιμάται ότι βρίσκονται σε χαμηλό κίνδυνο από το παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα μαζικής επικοινωνίας του 2020 (Media Pluralism Monitor 2020 — MPM 2020). Ωστόσο, το παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα μαζικής επικοινωνίας του 2020 δείχνει επίσης ότι δεν υπάρχουν ειδικές εγγυήσεις για την αποφυγή αυθαίρετων αποφάσεων του κράτους όσον αφορά τους δημοσιονομικούς πόρους της αρχής. Υποστηρίζει επίσης ότι, μολονότι υφίστανται κανόνες για το ασυμβίβαστο, οι διαδικασίες διορισμού δεν είναι επαρκώς διαφανείς και τα απαιτούμενα προσόντα καθορίζονται με γενικούς όρους, γεγονός που δεν αποκλείει την επιλογή των μελών του ΕΣΡ βάσει πολιτικών κριτηρίων⁵². Κατά την επίσκεψη στη χώρα, αναφέρθηκε ότι το ΕΣΡ δεν διαθέτει επαρκείς οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους για την εκτέλεση όλων των καθηκόντων του, ιδίως σε ό,τι αφορά την παρακολούθηση των υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων από τις περιφέρειες και τα νησιά που βρίσκονται σε μεγαλύτερη απόσταση από την Αθήνα, οι οποίες δεν λαμβάνονται στην πρωτεύουσα. Οι αρχές έχουν αρχίσει τη διαδικασία μεταφοράς της αναθεωρημένης οδηγίας για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων στο εθνικό δίκαιο (στο εξής: οδηγία για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων)⁵³. Η εν λόγω οδηγία ενισχύει την ανεξαρτησία των ρυθμιστικών αρχών οπτικοακουστικών μέσων, διασφαλίζοντας ότι είναι νομικά διακριτές από την κυβέρνησή τους, καθώς και λειτουργικά ανεξάρτητες από την κυβέρνηση και από οποιονδήποτε άλλο δημόσιο ή ιδιωτικό φορέα.

Η διαφάνεια όσον αφορά την ιδιοκτησία των μέσων μαζικής επικοινωνίας διασφαλίζεται μόνο εν μέρει, ιδίως για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων. Ενώ τα οπτικοακουστικά μέσα υποχρεούνται να αναφέρουν το ιδιοκτησιακό καθεστώς τους στο ΕΣΡ⁵⁴, τα έντυπα μέσα μαζικής επικοινωνίας δεν υποχρεούνται να αναγράφουν τον ιδιοκτήτη τους στα φύλλα τους. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι για να εγγραφούν στο μητρώο περιφερειακού και τοπικού Τύπου, οι φορείς εκμετάλλευσης των μέσων μαζικής επικοινωνίας πρέπει να παρέχουν στις εθνικές αρχές πληροφορίες σχετικά με τους δικαιούχους τους⁵⁵. Η γνωστοποίηση του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των μέσων μαζικής επικοινωνίας στο κοινό πραγματοποιείται μόνο εν μέρει, ιδίως όσον αφορά τους τελικούς πραγματικούς δικαιούχους⁵⁶. Το παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα μαζικής

⁴⁹ Άρθρο 15 παράγραφος 2 του Συντάγματος.

⁵⁰ Νόμος 4339/2015 καθώς και νόμοι 1866/1989, 2328/1995, 2644/1998, 2863/2000 κ.λπ., όπως έχουν τροποποιηθεί.

⁵¹ Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης για το κράτος δικαίου του 2020.

⁵² Παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα μαζικής επικοινωνίας 2020.

⁵³ Οδηγία (ΕΕ) 2018/1808 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Νοεμβρίου 2018, για την τροποποίηση της οδηγίας 2010/13/ΕΕ.

⁵⁴ Η αναθεωρημένη οδηγία για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων ενθαρρύνει τα κράτη μέλη να θεσπίσουν νομοθετικά μέτρα που να προβλέπουν ότι οι πάροχοι υπηρεσιών μέσων μαζικής επικοινωνίας που υπάρχουν στη δικαιοδοσία τους καθιστούν δυνατή την πρόσβαση σε πληροφορίες σχετικά με το ιδιοκτησιακό καθεστώς τους, συμπεριλαμβανομένων των πραγματικών δικαιούχων.

⁵⁵ Άρθρα 20 και 22 του νόμου 4557/2018 σχετικά με τις διατάξεις για ένα κεντρικό μητρώο πραγματικών δικαιούχων.

⁵⁶ Παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα μαζικής επικοινωνίας 2020. Σύμφωνα με τις ελληνικές αρχές, μια νέα υπουργική απόφαση (667/2020) υποχρεώνει όλες τις οντότητες που ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα στην Ελλάδα να τηρούν ειδικό μητρώο πραγματικών δικαιούχων, που θα γνωστοποιεί τους

επικοινωνίας 2020 αξιολόγησε το επίπεδο κινδύνου ως προς τη διαφάνεια του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των μέσων μαζικής επικοινωνίας ως μεσαίου επιπέδου, αναφέροντας ότι «η εθνική νομοθεσία δεν διαθέτει σαφείς διατάξεις σχετικά με τη γνωστοποίηση του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των μέσων μαζικής επικοινωνίας». Όσον αφορά τη διαφάνεια του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των ηλεκτρονικών μέσων μαζικής επικοινωνίας, οι ελληνικές αρχές αναφέρουν ότι η Γενική Γραμματεία Ενημέρωσης και Επικοινωνίας εγκαινίασε μητρώο επιχειρήσεων ηλεκτρονικών μέσων ενημέρωσης που ονομάζεται «e-media»⁵⁷. Το εν λόγω μητρώο απευθύνεται σε όλους τους ιδιοκτήτες μέσων μαζικής επικοινωνίας με διαδικτυακή παρουσία (ιστότοπο), ενθαρρύνοντάς τους να καταχωρίζουν τις διαδικτυακές δραστηριότητές τους.

Αναφέρεται ότι τα κριτήρια για την κατανομή των έμμεσων κρατικών επιχορηγήσεων είναι δίκαια. Σύμφωνα με το παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα μαζικής επικοινωνίας 2020, τα κριτήρια για τις έμμεσες κρατικές επιχορηγήσεις, όπως οι επιδοτήσεις ταχυδρομικής διακίνησης των εντύπων, ο μειωμένος φόρος προστιθέμενης αξίας και οι μειωμένες χρεώσεις για ηλεκτρονικές υπηρεσίες επικοινωνίας, είναι δίκαια. Ωστόσο, τα ενδιαφερόμενα μέρη έχουν εκφράσει ανησυχίες σχετικά με την έλλειψη χρηματοδοτικής στήριξης από την κυβέρνηση για τους δημοσιογράφους και την έλλειψη διαφάνειας κατά την κατανομή της κρατικής διαφήμισης που συνδέεται με την πανδημία⁵⁸. Οι ελληνικές αρχές αναφέρουν ότι η Γενική Γραμματεία Ενημέρωσης και Επικοινωνίας εποπτεύει την υλοποίηση των επικοινωνιακών προγραμμάτων και δράσεων των δημόσιων υπηρεσιών και οργανισμών. Κάθε υπηρεσία ή οργανισμός που προτίθεται να υλοποιήσει επικοινωνιακό πρόγραμμα με προϋπολογισμό άνω των 30 000 EUR υποχρεούται να υποβάλει αίτηση προς έγκριση από τη Γενική Γραμματεία. Ωστόσο, σύμφωνα με το παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα μαζικής επικοινωνίας 2020, η διαφάνεια της πολιτικής είναι προβληματική, καθώς τα ποσά που λαμβάνονται από τα επιλέξιμα έντυπα μέσα μαζικής επικοινωνίας δεν δημοσιοποιούνται.

Η ελευθερία της έκφρασης κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα. Με τις πρόσφατες τροποποιήσεις του ποινικού κώδικα καταργήθηκε το ποινικό αδίκημα της βλασφημίας. Μια από τις πιθανές ποινές για τη συκοφαντική δυσφήμιση είναι η φυλάκιση. Το δικαίωμα στην πληροφόρηση κατοχυρώνεται στο Σύνταγμα. Το Σύνταγμα κατοχυρώνει επίσης δικαίωμα πρόσβασης σε δημόσια έγγραφα. Προβλέπονται περιορισμοί σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα και υφίστανται μηχανισμοί προσφυγής. Το κανονιστικό πλαίσιο για την προστασία των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος, που συχνά αποτελούν σημαντικές πηγές για τους δημοσιογράφους, παραμένει ελλιπές. Σύμφωνα με το παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα μαζικής επικοινωνίας 2020, οι βασικοί προβληματισμοί αφορούν τους ανεπαρκείς μηχανισμούς για τη διασφάλιση του σεβασμού των επαγγελματικών προτύπων στην πρακτική της δημοσιογραφίας. Τα ενδιαφερόμενα μέρη ανέφεραν ότι οι φορείς δεοντολογίας των συνδικαλιστικών οργανώσεων των δημοσιογράφων δεν είναι πολύ ενεργοί και δεν είναι σε θέση να παρακολουθούν αποτελεσματικά τη δεοντολογική δημοσιογραφία και άλλα ζητήματα, αλλά επισήμαναν, ταυτόχρονα, ότι υφίσταται ένα σχετικά υγιές τοπίο στον τομέα των ηλεκτρονικών μέσων μαζικής επικοινωνίας στην Ελλάδα, ιδίως σε τοπικό επίπεδο⁵⁹.

τελικούς πραγματικούς δικαιούχους τους και ολόκληρη την ιδιοκτησιακή αλυσίδα. Αυτό ισχύει και για τις εταιρείες μέσων ενημέρωσης.

⁵⁷ Το μητρώο ηλεκτρονικών μέσων ενημέρωσης είναι διαθέσιμο σ' αυτή τη διεύθυνση: <https://emedia.media.gov.gr/>

⁵⁸ Οι πληροφορίες ελήφθησαν κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

⁵⁹ Παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα μαζικής επικοινωνίας 2020.

Οι δημοσιογράφοι αντιμετωπίζουν προκλήσεις όσον αφορά τις συνθήκες εργασίας και την ασφάλειά τους. Οι συνθήκες εργασίας παραμένουν προβληματικές και οι δημοσιογράφοι εξακολουθούν να υφίστανται επιθέσεις και απειλές κατά της σωματικής τους ακεραιότητας. Στο πρόσφατο παρελθόν αναφέρθηκαν αρκετές επιθέσεις κατά δημοσιογράφων⁶⁰. Το Ευρωπαϊκό Κέντρο Ελευθερίας του Τύπου και των Μέσων Ενημέρωσης επισημαίνει ότι, με λίγες εξαιρέσεις, η κύρια απειλή για την ασφάλεια των δημοσιογράφων στην Ελλάδα προέρχεται από ακροδεξιούς εξτρεμιστές⁶¹. Το 2019 και το 2020, η πλατφόρμα του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προώθηση της προστασίας της δημοσιογραφίας και της ασφάλειας των δημοσιογράφων⁶² και η πλατφόρμα Mapping Media Freedom (χαρτογράφηση της ελευθερίας των μέσων μαζικής επικοινωνίας)⁶³ δημοσίευσαν εννέα προειδοποιήσεις που συνδέονται με εκστρατείες δυσφήμισης κατά δημοσιογράφων, με επιθέσεις εναντίον δημοσιογράφων που κάλυπταν μεταναστευτικά και προσφυγικά θέματα και με την κρατική χρηματοδότηση προς μέσα μαζικής επικοινωνίας στο πλαίσιο της COVID-19. Οι συνδικαλιστικές ενώσεις των δημοσιογράφων στην Ελλάδα παρέχουν νομική συνδρομή, περιορισμένη χρηματοδοτική στήριξη και κατάρτιση για τους δημοσιογράφους.

IV. ΆΛΛΑ ΘΕΣΜΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΕΛΕΓΧΩΝ ΚΑΙ ΙΣΟΡΡΟΠΙΩΝ (ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΘΕΣΜΙΚΩΝ ΑΝΤΙΒΑΡΩΝ)

Η Ελλάδα είναι κοινοβουλευτική δημοκρατία με Βουλή που αποτελείται από ένα σώμα. Η διάκριση των εξουσιών κατοχυρώνεται στο Σύνταγμα⁶⁴. Η νομοθετική λειτουργία ασκείται από τη Βουλή και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας⁶⁵ και το δικαίωμα θέσπισης νομοθεσίας ανήκει στη Βουλή και στην κυβέρνηση.

Η νομοθετική διαδικασία αποτελεί επί του παρόντος αντικείμενο μεταρρυθμιστικών προσπαθειών, με σκοπό να τυποποιηθεί και να εξορθολογιστεί η νομοπαρασκευαστική διαδικασία και να βελτιωθεί η ποιότητά της. Μέχρι πολύ πρόσφατα, η ελληνική νομοθετική πραγματικότητα χαρακτηριζόταν από έλλειψη συνοχής και μεγάλο βαθμό κατακερματισμού. Την κατάσταση αυτή περιγράφουν οι όροι «πολυνομία» ή ακόμα και «κακονομία», και την επιδεινώναν ακόμα περισσότερο η έλλειψη έγκυρης και ολοκληρωμένης κωδικοποίησης της νομοθεσίας⁶⁶. Για να αντιμετωπιστούν οι προκλήσεις αυτές, με νομοθετική πρωτοβουλία του 2019⁶⁷ το κανονιστικό πλαίσιο για την καλή νομοθέτηση και τις πρακτικές κωδικοποίησης επαναπροσδιορίστηκε και αναδιαμορφώθηκε. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την πρόσφατη ανάπτυξη και έγκριση τυποποιημένων μεθόδων,

⁶⁰ Τον Δεκέμβριο του 2018, βομβιστική επίθεση κατά του τηλεοπτικού σταθμού ΣΚΑΪ στην Αθήνα προκάλεσε εκτεταμένες ζημιές. Τον Μάιο του 2019, το αυτοκίνητο μιας δημοσιογράφου του CNN Greece καταστράφηκε σε εμπρηστική επίθεση. Το Ευρωπαϊκό Κέντρο Ελευθερίας του Τύπου και των Μέσων Ενημέρωσης αναφέρει ότι, επίσης το 2019, αναρχικοί εισέβαλαν στα κεντρικά γραφεία της εφημερίδας Athens Voice και έσπασαν εξοπλισμό γραφείου, υπολογιστές και έπιπλα.

⁶¹ Ευρωπαϊκό Κέντρο Ελευθερίας του Τύπου και των Μέσων Ενημέρωσης (2019), Greece: New democracy – new press freedom? (Ελλάδα: Νέα Δημοκρατία — νέα ελευθερία του Τύπου);

⁶² Συμβούλιο της Ευρώπης, πλατφόρμα για την προώθηση της προστασίας της δημοσιογραφίας και της ασφάλειας των δημοσιογράφων.

⁶³ Ευρωπαϊκό Κέντρο Ελευθερίας του Τύπου και των Μέσων Ενημέρωσης, Mapping Media Freedom.

⁶⁴ Άρθρο 26 του Συντάγματος.

⁶⁵ Βλ. προηγούμενη υποσημείωση.

⁶⁶ Σωτηρόπουλος/Χριστόπουλος, Πολυνομία Και Κακονομία Στην Ελλάδα, Διανέοσις, 2017· βλ. επίσης Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Έκθεση χώρας — Ελλάδα 2019 [SWD(2019) 1007 final], σ. 55.

⁶⁷ Νόμος 4622/2019, Επιτελικό κράτος, Μέρος Γ', Κεφάλαιο Γ', Νομοπαρασκευαστική διαδικασία και καλή νομοθέτηση, άρθρα 57-64, και κεφάλαιο Δ', Κωδικοποίηση και αναμόρφωση δικαίου, άρθρα 65-67.

που καθορίζονται σε αντίστοιχα εγχειρίδια τα οποία διανεμήθηκαν σε όλη τη διοίκηση και είναι διαθέσιμα στο διαδίκτυο⁶⁸.

Η συνολική μεταρρύθμιση της νομοπαρασκευαστικής διαδικασίας αποσκοπεί στην ενίσχυση της ποιότητας της νομοθεσίας. Μέχρι πρόσφατα, η διενέργεια εκτιμήσεων επιπτώσεων και η διαβούλευση με τα ενδιαφερόμενα μέρη δεν αποτελούσαν καθιερωμένες νομοθετικές πρακτικές. Ο νόμος του 2019 για το επιτελικό κράτος⁶⁹ αποσκοπεί σε μια συνολική μεταρρύθμιση της νομοπαρασκευαστικής διαδικασίας, με βάση τις αρχές και τις τεχνικές για τη βελτίωση της νομοθεσίας, με έμφαση στην ενίσχυση του ρόλου των εκτιμήσεων επιπτώσεων. Ο νόμος δημιούργησε επίσης ανεξάρτητο όργανο επιστημονικής αξιολόγησης στο οποίο συμμετέχουν δικηγόροι και οικονομολόγοι, και ενίσχυσε το θεσμικό πλαίσιο για την κωδικοποίηση και μεταρρύθμιση της νομοθεσίας. Η εφαρμογή του νόμου για το επιτελικό κράτος βρίσκεται σε εξέλιξη. Οι αρχές ενέκριναν πρόσφατα λεπτομερές εγχειρίδιο νομοπαρασκευαστικής μεθοδολογίας και υπόδειγμα αναλυτικής εκτίμησης επιπτώσεων («ανάλυσης συνεπειών ρύθμισης»)⁷⁰. Τα ενδιαφερόμενα μέρη, όπως η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου⁷¹ ή ο Συνήγορος του Πολίτη⁷², επισήμαναν ότι δεν λαμβάνουν εκ των προτέρων τα νομοσχέδια και, ως εκ τούτου, δεν διαθέτουν επαρκή χρόνο για να υποβάλουν τις παρατηρήσεις τους σχετικά με τις διατάξεις τους. Επιπλέον, η διάρκεια της δημόσιας διαβούλευσης είναι συχνά πολύ σύντομη. Η νέα νομοπαρασκευαστική διαδικασία αποσκοπεί στην αντιμετώπιση αυτών των ελλείψεων. Επιπλέον, οι αρχές ανέφεραν ότι καταβάλλονται προσπάθειες προκειμένου να περιοριστεί η προσφυγή σε διαδικασίες επείγοντος και σε πράξεις νομοθετικού περιεχομένου κατά τη διαδικασία θέσπισης νομοθεσίας.

Ο σεβασμός των θεμελιωδών και συνταγματικών δικαιωμάτων διασφαλίζεται με διάφορους τρόπους, μεταξύ άλλων από ανεξάρτητες αρχές. Δεδομένου ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχει επίσημο συνταγματικό δικαστήριο, το Σύνταγμα της Ελλάδας επιτρέπει σε κάθε δικαστή να ελέγχει εάν τα συνταγματικά δικαιώματα προσώπου έχουν παραβιαστεί από νόμο κατά παράβαση του Συντάγματος⁷³. Λόγω της ύπαρξης ενός τέτοιου συστήματος διάχυτου συνταγματικού ελέγχου, όλα τα δικαστήρια έχουν αρμοδιότητα να ελέγχουν τη συνταγματικότητα των νόμων⁷⁴. Ωστόσο, βάσει του Συντάγματος του 1975, δημιουργήθηκε ειδικό ad hoc δικαστήριο, το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο⁷⁵. Η περιορισμένη αρμοδιότητά του περιλαμβάνει τον εκ των υστέρων έλεγχο συνταγματικότητας της νομοθεσίας σε περίπτωση διαφωνίας μεταξύ των ανώτατων δικαστηρίων. Οι αποφάσεις του σχετικά με τη

⁶⁸ Εγχειρίδιο μεθοδολογίας για την κωδικοποίηση της νομοθεσίας, εγχειρίδιο νομοπαρασκευαστικής μεθοδολογίας και εγχειρίδιο ανάλυσης συνεπειών ρύθμισης.

⁶⁹ Νόμος 4622/2019.

⁷⁰ Εκπονήθηκε με τεχνική υποστήριξη που παρείχε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Enhanced Surveillance Report (Έκθεση ενισχυμένης εποπτείας), Μάιος 2020, σ. 27, 103.

⁷¹ Οι πληροφορίες ελήφθησαν κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα.

⁷² Ευρωπαϊκό δίκτυο εθνικών οργανισμών για τα ανθρώπινα δικαιώματα, The rule of law in the European Union (Το κράτος δικαίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση), σ. 115.

⁷³ Άρθρο 87 παράγραφος 2 του Συντάγματος, το οποίο ορίζει ότι οι δικαστές δεν υποχρεούνται να συμμορφώνονται με διατάξεις που έχουν τεθεί κατά κατάλυση του Συντάγματος. Το άρθρο 93 παράγραφος 4 του Συντάγματος ορίζει ότι τα δικαστήρια υποχρεούνται να μην εφαρμόζουν νόμο που το περιεχόμενό του είναι αντίθετο προς το Σύνταγμα.

⁷⁴ Βλ., π.χ., Κοντιάδης, Παπαχαλαράμπος και Παπαστυλιανός, The Constitution of Greece: EU Membership Perspectives (Το Σύνταγμα της Ελλάδας: Οπτικές στο πλαίσιο της ιδιότητας μέλους της ΕΕ), σε National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Law (Εθνικά Συντάγματα στην ευρωπαϊκή και παγκόσμια διακυβέρνηση: Δημοκρατία, δικαιώματα, κράτος δικαίου), 2019, σ. 642-643.

⁷⁵ Άρθρο 100 του Συντάγματος.

συνταγματικότητα των νομοθετικών διατάξεων που υπόκεινται στον έλεγχο του είναι δεσμευτικές για όλα τα δικαστήρια. Ο Συνήγορος του Πολίτη, ανεξάρτητη διοικητική αρχή που ιδρύθηκε το 1997, έχει το καθήκον να διαμεσολαβεί μεταξύ των πολιτών και των υπηρεσιών του δημοσίου, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και των υπηρεσιών κοινής ωφελείας, να προστατεύει τα πολιτικά δικαιώματα, να καταπολεμά την κακοδιοίκηση και να διασφαλίζει τη συμμόρφωση με τη δέουσα διαδικασία⁷⁶. Περαιτέρω, η Ελλάδα ίδρυσε Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου το 1998, ως εθνικό οργανισμό για τα ανθρώπινα δικαιώματα, η οποία ενεργεί ως ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο του κράτους για θέματα που αφορούν την προστασία και την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Έλαβε εκ νέου διαπίστευση οργανισμού «Α' τάξης» σύμφωνα με τις γενικές αρχές του ΟΗΕ⁷⁷ τον Μάρτιο του 2017.

Η πρόσβαση στην πληροφόρηση, μεταξύ άλλων στις διοικητικές αποφάσεις, καθώς και η διαφάνεια διασφαλίζονται μέσω πολιτικής για την πρόσβαση σε δημόσιες πληροφορίες. Από το 2010, λειτουργεί στην Ελλάδα ηλεκτρονική πλατφόρμα («Δι@ύγεια») στην οποία όλες οι δημόσιες αρχές πρέπει να αναρτούν κάθε διοικητική πράξη, συμπεριλαμβανομένων, μεταξύ άλλων, των αποφάσεων διορισμού, επιχορηγήσεων, αποσπάσεων προσωπικού και των αποφάσεων για κρατικές επιδοτήσεις προς τους πολίτες⁷⁸. Περαιτέρω σχετική νομοθεσία ορίζει ότι καμία πράξη δεν θεωρείται έγκυρη, εκτός εάν έχει προηγουμένως αναρτηθεί και δημοσιευτεί στην ηλεκτρονική πλατφόρμα στην οποία έχει άμεση πρόσβαση κάθε ενδιαφερόμενο πρόσωπο⁷⁹.

Το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι κατοχυρώνεται στο Σύνταγμα, ωστόσο δεν υπάρχει ειδικό ευνοϊκό πλαίσιο για την κοινωνία των πολιτών. Οι ελληνικές αρχές ανέφεραν ότι το ισχύον νομικό πλαίσιο δεν προβλέπει ειδικές διατάξεις για τη σύσταση και τη λειτουργία ΜΚΟ⁸⁰. Το 2018, ωστόσο, συστάθηκε «Μητρώο ελληνικών και ξένων ΜΚΟ» με κοινή υπουργική απόφαση⁸¹, το οποίο ρυθμίστηκε περαιτέρω με νόμο το 2020⁸². Ο τελευταίος αυτός νόμος εισήγαγε και επέκτεινε σταδιακά κανόνες που προβλέπουν την εγγραφή σε μητρώο και την πιστοποίηση των ελληνικών και ξένων ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στον τομέα του ασύλου, της μετανάστευσης και της κοινωνικής ένταξης, καθορίζει τους όρους και τις προϋποθέσεις για την εγγραφή των οργανώσεων και αναθέτει την εξουσία στο Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου να καθορίζει πρόσθετες απαιτήσεις για την εγγραφή των ΜΚΟ. Αυτό αποτέλεσε αντικείμενο επικρίσεων από διάφορα ενδιαφερόμενα μέρη, επειδή θεωρούν ότι οι κανονισμοί σχετικά με τη λειτουργία των ΜΚΟ περιλαμβάνουν υπερβολικά αυστηρές και δυσανάλογες απαιτήσεις για την εγγραφή και την πιστοποίηση⁸³. Επίσης, έχει αναφερθεί αύξηση των επιθέσεων κατά των ΜΚΟ που ασχολούνται με τους πρόσφυγες και τους

⁷⁶ Ο Συνήγορος του Πολίτη είναι επίσης ο εθνικός φορέας ισότητας με εντολή να καταπολεμά τις διακρίσεις και να προωθεί την αρχή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φύλου, φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, γενετήσιου προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου.

⁷⁷ Αρχές σχετικά με το καθεστώς των εθνικών θεσμικών οργάνων (αρχές των Παρισίων), που εγκρίθηκαν με το ψήφισμα 48/134 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών στις 20 Δεκεμβρίου 1993.

⁷⁸ Η ηλεκτρονική πλατφόρμα είναι διαθέσιμη στην εξής διεύθυνση: <https://diavgeia.gov.gr>

⁷⁹ Νόμος 4210/2013.

⁸⁰ Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης για το κράτος δικαίου του 2020, σημείο 45.

⁸¹ ΚΥΑ 7586/18.

⁸² Νόμος 4662/2020, όπως τροποποιήθηκε περαιτέρω με τον νόμο 4686/2020.

⁸³ Refugee Support Aegean, New Rules on Civil Society Supporting Refugees and Migrants in Greece (Νέοι κανόνες για την κοινωνία των πολιτών που στηρίζει τους πρόσφυγες και τους μετανάστες στην Ελλάδα), 2020, σ. 1-3. Συμβούλιο Εμπειρογνομόνων για τη νομοθεσία σχετικά με τις ΜΚΟ, Διάσκεψη των διεθνών ΜΚΟ του Συμβουλίου της Ευρώπης, CONF/EXP(2020)4, σ. 23.

μετανάστες στην Ελλάδα⁸⁴ και έχουν εκφραστεί ανησυχίες ως προς το ό,τι ο χώρος για τη δραστηριοποίηση της κοινωνίας των πολιτών στην Ελλάδα έχει συρρικνωθεί από το 2019⁸⁵.

⁸⁴ Πληροφορίες που έδωσε η Front Line Defenders για την κατάρτιση της έκθεσης για το κράτος δικαίου του 2020, σ. 2-3.

⁸⁵ Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης για το κράτος δικαίου του 2020, σ. 2· βλ. επίσης την αξιολόγηση από τη CIVICUS, Monitor — Tracking Civic Space (παρατηρητήριο του χώρου δράσης της κοινωνίας των πολιτών)· οι βαθμολογίες δίνονται σε κλίμακα πέντε κατηγοριών, οι οποίες ορίζονται ως: ανοιχτός, περιορισμένος, εμποδισμένος, κατεσταλμένος και κλειστός.

Παράρτημα Ι: Κατάλογος των πηγών με αλφαβητική σειρά*

* Ο κατάλογος των σχολίων που ελήφθησαν στο πλαίσιο της διαβούλευσης για την έκθεση για το κράτος δικαίου του 2020 διατίθεται στον ιστότοπο (ιστότοπος της Επιτροπής).

Γενική Διεύθυνση Επικοινωνίας (2019), Έκτακτο Ευρωβαρόμετρο 482: Στάση των επιχειρήσεων απέναντι στη διαφθορά στην ΕΕ.

Γενική Διεύθυνση Επικοινωνίας (2019), Τακτικό Ευρωβαρόμετρο 91.

Γενική Διεύθυνση Επικοινωνίας (2020), Ειδικό Ευρωβαρόμετρο 502: διαφθορά.

Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τον Έλεγχο των Ναρκωτικών και την Πρόληψη του Εγκλήματος (2018), Thematic Compilation of Relevant Information Submitted by Greece – Asset and interest Disclosure systems (Θεματική συλλογή σχετικών πληροφοριών που υπεβλήθησαν από την Ελλάδα — Συστήματα δήλωσης περιουσιακής κατάστασης και γνωστοποίησης συμφερόντων). https://www.unodc.org/documents/corruption/WG-Prevention/Art_8_Financial_disclosure_declaration_of_assets/Greece.pdf.

Δημοσιογράφοι Χωρίς Σύνορα (2020), Παγκόσμιος δείκτης ελευθερίας του Τύπου. <https://rsf.org/en/ranking>.

Διαδικτυακή πύλη της ευρωπαϊκής ηλεκτρονικής δικαιοσύνης, Συστήματα απονομής δικαιοσύνης στα κράτη μέλη — Ελλάδα. https://e-justice.europa.eu/content_judicial_systems_in_member_states-16-el-el.do?init=true&member=1.

Διεθνής Διαφάνεια (2020), Πληροφορίες που έδωσε η Διεθνής Διαφάνεια για την κατάρτιση της έκθεσης για το κράτος δικαίου του 2020.

Διεθνής Διαφάνεια, Δείκτης αντίληψης της διαφθοράς: Ελλάδα. <https://www.transparency.org/en/countries/greece>.

Εθνική Αρχή Διαφάνειας (2018), Εθνικό σχέδιο δράσης για την καταπολέμηση της διαφθοράς 2018-2021. <http://www.gsac.gov.gr/attachments/article/232/GR-National-Anticorruption-Plan-2018-2021.pdf>.

Εικονική επίσκεψη στην Ελλάδα στο πλαίσιο της έκθεσης του 2020 για το κράτος δικαίου.

Ελληνική κυβέρνηση (2020), Πληροφορίες που έδωσε η Ελλάδα για την κατάρτιση της έκθεσης για το κράτος δικαίου του 2020.

Ελληνική κυβέρνηση, ηλεκτρονική πλατφόρμα Δι@ύγεια. <https://diavgeia.gov.gr>.

Ελληνική κυβέρνηση, μητρώο επιχειρήσεων ηλεκτρονικών μέσων ενημέρωσης. <https://emedia.media.gov.gr/>.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2019), Έκθεση χώρας — Ελλάδα [SWD(2019) 1007 final].

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2020), Enhanced surveillance report: institutional paper 127 (Έκθεση ενισχυμένης εποπτείας, θεσμικό έγγραφο 127).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2020), Έκθεση χώρας — Ελλάδα [SWD(2020) 507 final].

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2020), Πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης.

Ευρωπαϊκό Δίκτυο των Εθνικών Οργανισμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2020), Συμβολή του Ευρωπαϊκού Δικτύου των Εθνικών Οργανισμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στο πλαίσιο της διαβούλευσης με τα ενδιαφερόμενα μέρη για την κατάρτιση της έκθεσης για το κράτος δικαίου του 2020.

Ευρωπαϊκό Κέντρο Ελευθερίας του Τύπου και των Μέσων Ενημέρωσης (2019), Greece: New democracy – new press freedom? (Ελλάδα: Νέα Δημοκρατία — νέα ελευθερία του Τύπου;) <https://www.ecpmf.eu/greece-new-democracy-new-press-freedom/>.

- Ευρωπαϊκό Κέντρο Ελευθερίας του Τύπου και των Μέσων Ενημέρωσης, Mapping Media Freedom: Greece. <https://www.mappingmediafreedom.org/country-profiles/greece/>.
- Κοντιάδης, Παπαχαραλάμπους και Παπαστυλιανός (2019), The Constitution of Greece: EU Membership Perspectives (Το Σύνταγμα της Ελλάδας: Οπτικές στο πλαίσιο της ιδιότητας μέλους της ΕΕ).
- ΟΟΣΑ (2018), Αξιολόγηση του θεσμικού πλαισίου στην Ελλάδα για την ανάκτηση περιουσιακών στοιχείων από εγκληματικές δραστηριότητες.
- ΟΟΣΑ (2018), Προστασία πληροφοριοδοτών δημοσίου συμφέροντος, Κατευθυντήριες γραμμές για εταιρίες στην Ελλάδα. <https://www.oecd.org/corruption/anti-bribery/OECD-Guidelines-Whistleblower-Protection-Companies-in-Greece-GRE.pdf>.
- ΟΟΣΑ (2018): Phase 3bis follow-up: additional written report by Greece (Παρακολούθηση της φάσης 3α: πρόσθετη γραπτή έκθεση της Ελλάδας). [https://one.oecd.org/document/DAF/WGB\(2018\)43/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DAF/WGB(2018)43/en/pdf).
- Πικραμμένος (2019), Δικαστική Χωροταξία: Επιλογή του νομοθέτη με μείζονα σημασία για το δικαστικό σύστημα.
- Συμβούλιο της Ευρώπης, Διάσκεψη των διεθνών ΜΚΟ, Συμβούλιο Εμπειρογνομόνων για τη νομοθεσία σχετικά με τις ΜΚΟ, Γνωμοδότηση σχετικά με τη συμβατότητα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα των πρόσφατων και σχεδιαζόμενων τροποποιήσεων της ελληνικής νομοθεσίας για την καταχώριση ΜΚΟ, 2 Ιουλίου 2020. <https://www.coe.int/en/web/ingo/-/greek-legislation-on-ngo-registation>
- Συμβούλιο της Ευρώπης, πλατφόρμα για την προώθηση της προστασίας της δημοσιογραφίας και της ασφάλειας των δημοσιογράφων — Ελλάδα. <https://www.coe.int/en/web/media-freedom/greece>.
- Συμβούλιο της Ευρώπης: Επιτροπή Υπουργών (2016), Σύσταση CM/Rec(2016)4 της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη μέλη σχετικά με την προστασία της δημοσιογραφίας και της ασφάλειας των δημοσιογράφων και των άλλων παραγόντων των μέσων μαζικής επικοινωνίας.
- Σωτηρόπουλος και Χριστόπουλος (2017), Πολυνομία και κακονομία στην Ελλάδα.
- Υπουργείο Δικαιοσύνης (2020), δελτίο Τύπου της 25ης Μαΐου 2020. <https://www.ministryofjustice.gr/?p=5108>
- Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης, Δι@ύγεια: Πρόγραμμα Διαύγεια. <https://diavgeia.gov.gr>.
- Centre for Media Pluralism and Media Freedom (2020), 2020 Media pluralism monitor [Κέντρο για την πολυφωνία και την ελευθερία των μέσων μαζικής επικοινωνίας (2020), Παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα μαζικής επικοινωνίας 2020] <https://cmpf.eui.eu/media-pluralism-monitor/mpm-2020>.
- Centre for Media Pluralism and Media Freedom (2020), 2020 Media pluralism monitor [Κέντρο για την πολυφωνία και την ελευθερία των μέσων μαζικής επικοινωνίας (2020), Παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα μαζικής επικοινωνίας 2020] — ενημερωτικό γράφημα για την αποποινικοποίηση της συκοφαντικής δυσφήμισης. https://cmpf.eui.eu/wp-content/uploads/2019/01/decriminalisation-of-defamation_Infographic.pdf.
- CIVICUS, Monitor – Tracking Civic Space (παρατηρητήριο του χώρου δράσης της κοινωνίας των πολιτών). <https://monitor.civicus.org/country/greece/>.
- Front Line Defenders (2020), Πληροφορίες που έδωσε η ΜΚΟ Front Line Defenders για την κατάρτιση της έκθεσης για το κράτος δικαίου του 2020.
- GRECO (2019), Ad hoc Report on Greece (Rule 34) [Ad hoc έκθεση της GRECO για την Ελλάδα (σύμφωνα με τον κανόνα 34)].

GRECO (Ομάδα χωρών κατά της διαφθοράς) (2018), Fourth evaluation round, Corruption prevention in respect of members of parliament, judges and prosecutors, Compliance report, Greece (Τέταρτος γύρος αξιολογήσεων — Πρόληψη της διαφθοράς όσον αφορά τους βουλευτές, τους δικαστές και τους εισαγγελείς, Έκθεση συμμόρφωσης, Ελλάδα).

Greenpeace (2020), Πληροφορίες που έδωσε η Greenpeace για την κατάρτιση της έκθεσης για το κράτος δικαίου του 2020.

Refugee Support Aegean (2020), New rules on civil society supporting refugees and migrants in Greece (Νέοι κανόνες για την κοινωνία των πολιτών που στηρίζει τους πρόσφυγες και τους μετανάστες στην Ελλάδα). https://rsaegean.org/wp-content/uploads/2020/05/RSA_Comments_NGO_Registry.pdf.

Reuters Institute και University of Oxford, Digital News Report: Greece (Έρευνα για τις ψηφιακές ειδήσεις: Ελλάδα). <http://www.digitalnewsreport.org/survey/2020/greece-2020/>.

Παράρτημα II: Επίσκεψη στην Ελλάδα

Οι υπηρεσίες της Επιτροπής πραγματοποίησαν, τον Ιούνιο του 2020, εικονικές συναντήσεις με τους εξής φορείς:

- Άρειος Πάγος
- Γενική Γραμματεία Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων
- Γραφείο αναπληρωτή Υπουργού
- Δικηγορικός Σύλλογο Αθηνών
- Εθνική Αρχή Διαφάνειας
- Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης
- Ειδική Υπηρεσία Επιτροπής Ελέγχου
- Εισαγγελέας Οικονομικού Εγκλήματος και Διεύθυνση Οικονομικής Αστυνομίας
- Ελεγκτικό Συνέδριο
- Ένωση Δημοσιογράφων Μακεδονίας Θράκης
- Επιτροπή του άρθρου 3Α
- Μονάδα Διερεύνησης Χρηματοοικονομικών Πληροφοριών
- Συμβούλιο της Επικρατείας
- Συνήγορος του Πολίτη
- Υπουργείο Δικαιοσύνης

* Η Επιτροπή συναντήθηκε επίσης με τους ακόλουθους οργανισμούς στο πλαίσιο σειράς οριζόντιων συνεδριάσεων:

- Δημοσιογράφοι χωρίς Σύνορα
- Διάσκεψη των Ευρωπαϊκών Εκκλησιών
- Διεθνές Ινστιτούτο Τύπου
- Διεθνής Αμνηστία
- Διεθνής Διαφάνεια ΕΕ
- Διεθνής Επιτροπή Νομικών
- Διεθνής Ομοσπονδία για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα
- Ευρωπαϊκό Κέντρο για το Δίκαιο των Μη Κερδοσκοπικών Οργανώσεων
- Ευρωπαϊκό Κέντρο Ελευθερίας του Τύπου και των Μέσων Ενημέρωσης
- Ευρωπαϊκό Φόρουμ Πολιτών
- Πλατφόρμα Διά Βίου Μάθησης
- Civil Liberties Union for Europe
- Civil Society Europe
- EuroCommerce
- Free Press Unlimited
- Front Line Defenders
- ILGA-Europe
- Open Society Justice Initiative / Open Society European Policy Institute